

Mga Buling sa Kaagi

Florentino Suico

Ika walo sa gabii. Si Rosa nagalingkod sa usa ka bitang “viena” nga pinatugon sa Austria, duol sa usa ka talad nga “marmol” diin gipahiluna ang usa ka hulagway sa tawong maambong, hinayagan sa usa ka sugang dagitabnon. Nagalingkod siya didto, tinutok ang mga mata niadtong hulagway, daw ang usa ka magbubulit nga nagatoon sa kahingpitan sa usa ka binulit nga bag-ong binuhat. Sa iyang dughan gipahamutang ang duha ka bulak, ang maputi nga kanya ug ang mahumut nga ilang-ilang. Sa usa ka kiliran sa talad makita ang usa ka panapton nga maputi nga binuldahan ug nga kong tan-awon pag-ayo maila pa ang iyang kabag-o nga daw nabuhat niadto pa lamang adlaw. Sa iyang panagway kaduhaduhaa ang usa kalibugang hunahuna sama sa usa ka manlalaban nga nagahunahuna kong unsaon niya pagdaog ang usa ka buruka diin siya usa sa nagalaban. Usahay lingawon niya ang mga mata niadtong panapton maputi; usahay muduko siya ug mukalit paghalok sa mga bulak sa iyang dughan ug usahay, sa usa ka panagwayng may kabalaka muhangad sa langit.

Wala dangti ug pila ka gutlo sulod niadtong kahimtanga, usa ka tawo mingtuktok sa ilang hagdanan. Apan, daw usa ka magdudu aw nga hibaloan nang umaabut, wala kaayo niya kahibudngi kadto. Sa pinaluray hinoong tingog siya nagkanayon:

--- Salamat nga ania na ikaw, du-gay na akong nagpaabut kanimo.

Misulod sa lawak ang lalake ug migunit sa iyang mga bukton aron paghalok kaniya. Ug silang duha nangalipay, nangalipay nianang kalipay sa bag-ong kinabuhi.

--- Gikasubo ko ang akong kadugay, apan ikaw nasayud kong unsa ang mga bulohaton ko sa amo niarong mga taknaa.

--- Walay sapayan, dili kana mao ang atong sultihan karon. Magsulti kitag mga butang nga labi pang hinungdanon kay sa mga bulohaton, mga butang nga buut tang biyaan sa kinabuhing inusara aron i hanig sa alagianan sa bag-ong kinabuhi sa usa ka magtiayon.

--- ¿Unsang mga butanga? --- nangutana si Diego uban ang diyutayng kakuyaw. ¿Unsang mga butanga nga buut tang hisgutan? Ugma sa buntag minyo na kita. Ang atong mga kinabuhi mahimo nga usa lamang. ¿Duna pa bay mga butang nga mahasagul karon sa atong mga kinabuhi, gawas sa kalipay?

--- Kana mao ang atong sultihan karon. Ayaw kabalaka. Ning katapusang mga takna sa akong pagkadalaga---mihunong pagsulti si Rosa uban ang tinan-awan nga maluluton kang Diego, daw nagpangayog kalooy.

--- ¿Unsa man?

--- Buut kong walay manghibiling tinagoan sa atong mga kinabuhi. Kong sa atong panaghigugmaay duna pay mga tinagoan nga giayo ta pagluom sa labing suok sa atong mga kasingkasing, niarong panahona kinahanglan nga buksan ta ang tabil nga nagatago kanila

aron ikapasundayag sila sa kahayag nga magahatag kalipay sa atong salag sa gugma. Ako, sa akong bahin, aduna pay gitago kanimo. Ayaw kahibulong, ayaw kahikurat ug ayaw kasuko. Kaming mga babaye maoy mahuyang mga binuhat, sahi sa talo nga dili makasukol sa mga alindanga sa kahayag. Dili hinoon ang tanan managsama, apan masabug ka namong mga mahuyang. Tungud sa akong kahuyang, wala ako makataho kanimo sa sinugdan sa atong panaghigugmaay ning tinagoan nga karon, sa lugos akong isulti. Wala akoy kaisog sa pagsupak sa talawan kong hunahuna aron kaniadto sa wala ko pa ikaw pasaliga, ipasidaan ko kanimo kining butang nga tingali nganlan mog BULING SA KAAGI. Apan lain na ang panahon karon. Ang nakakulang kanato mao na lang ang panalangin sa usa ka pari ug sa atubangan sa katawhan managhiusa na ang atong duhang kinabuhi. Tungud niana aduna na akoy katungdanan sa pagtaho kanimo sa tanan, makaayo kun makadaut kanako. Kanang katungdananan maoy nakahatag ug kabaskog sa akong dila aron mulitok sa ngatanan ug kana gihapong maong katungdanan maoy nagatukmod kanako ngadto sa kahayag gikan sa kangitngit sa kaulipnan sa kahuyang---mihunong una siya pagsulti dinhi aron paglad ok sa iyang laway. Si Diego nga namati kaniya wala gayud magpalinga bisan diyutay maingon sa usa ka mahibudngon nga namatig usa ka sugilahon sa mga karaan. Sa iyang mga dalunggan walay nausik bisan usa ka pulong.

--- Nasayud ka nga kami bahandianon-mipadayon si Rosa. Kana dili pagpagawal kay mao man ang tinuod. Sa among balay makaduaw lamang ang mga bahandianon usab labi na gayud kadtong may dagkung katungdanan sa kagamhanan kun sa mga dagkung balay sa patigayon. Ang labing mga pinili ning balaya mao kadtong may mga silid. Tan-awa lamang kanang "album", dili ba ang tanang mga hulagway diha pulos sa mga tawong sakop sa katilingbang mapahitas-on. Usa sa magaduawan ning balaya mao si Ernesto Gallegos, usa ka Manlalaban nga atua na karon sa Manila. Tingali nakaila ka kaniya sanglit nakapuyo ka man didto.

--- ¡Ernesto Gallegos! ---mitubag ang umaabut nga bana ---- wala ako makaila kaniya.

--- Oo, Ernesto Gallegos. Sandurot kaayo siya ni Papa, mao gani kadto ang Manlalaban niya. Sa dayon nang kamatay sa akong amahan mao kadtoy nagsulat sa iyang katapusang tugon. Batan on pa kaayo ako niadtong mga adlaw: may napulo pa lamang ako ug unom ang kagulangon. Ikaw nasayud na kong unsa kanang kagulanguna sa babaye. Kalinga sa kinabuhi, gugma sa mga kalingawan, kabaskog sa mga hudyaka, kana mao ang babaye sa kagulangong napulog unom. Usa sa mga tuyo ug kaha ang labing dakung tuyo ni Ernesto sa pakigsandurot kang Papa, mao ang akong kamut. Nagakaila kami sa usa ka sayaw nga gihimo diha sa balay ni anhing --- Pipang sa Pampanggo. Adlaw kadto ni Osmeña tingali; kay hinumduman ko daw bulan kadto sa Siptiembre. Sukad niadtong nagakadaku ang iyang kaibog kanako ug sama sa tubig sa usa ka sapa, nagapadayon sa walay paghunong sa dakung kainit nga nakasilaub sa among duhang kasingkasing. Dili ko na lang isulti dinhi ang mga garaygaray sa gugma kay kana hingbaloan mo na kay imong kaagi ug tungud ugaling niana dawaton ta na ugma ang panalangin ni Bathala. Nagakahinigugmaay kami, ingnon ko na lamang paglaktud. Hibaloan sa akong ginikanan, kun wala, ambut, apan sa akong paniid gituhoan ko nga may paguyon sila niadtong Manlalabang Tagalog. Mao nga minglabi ang akong pagbati kaniya ug ninuntan sa akong kabatan on, gikalipay ko kaayo ang kinabuhing tinagurha.

Dili kay si Ernesto da ang naghangyo sa akong kasingkasing. Daghan uyamut nga sama usab kaniya: mga dato ug dungganan. Tungud niana wala ako makulang sa mga kalingawan.

Kong asa ang sayaw atua ako, usahay uban kang Ernesto ug usahay uban sa mga higalang babaye. Kanunay akong dapiton sa mga sine, teatro, siging katawa, hudyaka, talidhay ug sa unsa na lang kalipay ning kalibutan. Bisan usa da ang akong hinigugma, gihalaran ako sa daghang, manlalaban nga gawas sa akong kalipay sa kapikas sa akong kasingkasing, nalipay usab ako sa tanang ilingaw kanako niadtong mga binuhat nga nangabuang sa paghalad kanako.

Nagalakaw ang adlaw, ang simana, ang bulan ug ang tuig. Nabuhong ako sa mga kalipay, sa tanang kalipay gayud nga bation sa tawo ning kalibutan. Si Papa daw nasayud na sa among kahimtang ug buut kaha unta niyang tan-awon nga, kay siya tigulang na, ako maminyo kang Ernesto sa dili pa siya mamatay. Apan ang saad ni Ernesto wala pa muabut aron kami magakaminyo. Labut pa batan on pa ako kaayo, giabutan pa lamang ug napulog pito ka Mayo. Dili pa usab ako buut nga magminyo kay gituhon ko kaniadto nga ang pagminyo maoy pagsulod sa bilangoan sa panimalay diin wala nay kalipayng hingpit nga pagabation. Wala dangtig pila ka bulan, si Papa namatay, namatay nga wala manghibalo sa nanghitabo kanako. Gituhon lamang niya nga magakaminyo kami si Ernesto, nga bulahan ug dungganan. --- Dinhi mihunong si Rosa pagsulti. Nagakaluya na ang iyang paningog ingon ug duna nay mupugong sa iyang tutunlan aron dili matiwas ang iyang sugilon. Ang iyang dila gikapuyan nang mulitok ug mga pulong, kaha aron pagtak-op sa ganghaan sa kamatuoran nga maoy gul an niadtong tinago nga gisugdan na niya pagpaalindanga sa kainit sa adlaw sa kahayag nga dayon. Si Diego sa iyang bahin nalooy kaniya, apan buut usab niyang hibaloan kadtong buling sa kaagi nga sa mga takna nga atubangon niya ang duha kakaulawan, ang kaulaw sa pagpangasawa sa babayeng bulingon, ug ang kaulaw sa pagsibog, tungud sa gisumbong kaniya. Mao nga nagpakisi hinoon siya pagpakisayud sa gilugdangan niadtong kaagiha.

--- Sa pagabut ug pito ka bulan sukad sa kamatayon ni Papa, gianak ko ang usa ka batang babaye. --- Dinhi si Rosa minghilak, minghilak sa sabakan ni Diego.

Ug si Diego intawon, si Diego nga namati ning katapusang pulong, wala makatingog. Giduladulaan lamang siya ug usa ka hilak sa babaye: usa ka parayeg. Ikaw hinigugmang magbabasa, ikaw kaslonon sa usa ka babayeng gituhon mong putli; gihigugma mo sa usa ka gugmang malugtas lamang sa lubnganan, apan sa katapusang takna sa imong pagkaulitawo; diha nga wala nay makaulang kanimo sa kaminyoon, suginlan ka sa umaabut mong asawa nga siya may anak sa lain ug kana wala mo hisayri sa imo pang paghupot kaniya, ¿unsa kaha ang imong bation? Ikaw nga tingali labi pang nasayud kay kanako, tubaga kini ug hukmi unya ang kahimtang ni Diego niadtong panahuna.

Sulod sa usa ka takna nga si Rosa ug si Diego nangahilum. Ang mga bakho lamang ni Rosa ug ang tinagiktik sa taknaan ni Diego nga diha sa walang kamut, maoy nakatugaw sa kahilum. Sulod niadtong taknaa, ang ugma mahimo nang bana nagahinayhinayg hubad niadtong lantugion sa iyang kinabuhi. Giatubang niya ang duha ka butang: ang pagpangasawa kang Rosa nga bulingon ug kaagi ug ang dili pagpadayon nga maoy kaulawan sa babaye sa atubangan sa mga tawo. Kong nasayud pa lamang siyang daan sa nahitabo kang Rosa diha nga nagahalad pa siya kaniya; kong gisultihan pa lamang siyang daan si Rosa sulod sa ilang paghinigugmaay, kun nahibalo pa siyang daan sa wala pa niya higugmaa ang babaye, tingali nga walay sapayan kadto alang kaniya. Kay ¿wala ba niya higugmaa sa tinuod si Rosa? ¿Dili ba hugot ang iyang pagbati? Apan, diha nga wala na siyay laing gipalandong kong dili ang kalipay na lamang; diha nga usa ka panon sa mga hamiling

higala magapahalipay na kaniya sa dili madugay; diha nga wala nay makabugto sa talikala sa gugma nga nagagapus kanila, ug diha nga musulod na siya sa usa ka bag-ong kinabuhi, gisumbong kaniya ang buling sa kaagi sa umaabut niyang asawa ug kini iyang nabati gikan gayud sa mga ngabil sa babaye. ¿Dili ba maoy usa ka tamparus kaniya? ¿Buta ba siya nga wala masayud niadto nga daan? ¿Bungol ba siya nga wala makabati niadto nga tanan? Mao kadto ang gihunahuna niya pagayo; mao kadto ang iyang gipalandong; mao kadto ang gihubad sa iyang kasingkasing sulod niadtong usa ka takna sa ilang kahilum.

Apan nagahunahuna usab siyag laing butang. Kong nahimo gani kadtong sayop ni Rosa, sala lamang sa kabatan-on. ¿Wala ba usab kini mahimo sa ubang mga babaye nga mga hamili pa kay sa iyang umaabut nga asawa? ¡Ah, mao gayud ang kalibutan kay kini malingin ug mahaligas gayud ang tawo! Mao nga human niadtong usa taknang kahilum, gihagkan niya si Rosa.

--- Daku ang kahibulong ko niadtong imong gisulti --- gibugto ni Diego ang kahilum. --- Ako sa akong pagkalalake, wala masayud sa nahinabo kanimo. Gitohoan ko hinoon, nga kanang butanga dili gayud malilong ug pasalamat ko ikaw nga wala mo hulata ang ubang mga ngabil nga mutaho kanako. Kong ikaw nasayup, gipakasala ko ang imong kabatan-on ug ang imong kahimtang sa katilingban. Ang mga babaye nga maingon kanimo: datu ug naila kaayo sa katilingban, masabog kaayong mahisukamod kay ang pagpalabi sa pundok-pundok alang sa mga babaye, dili maayo. Anha diha magagikan ang mga dagkung pagbuno sa kadungganan kay anaa ang kahilayan gumikan sa hilabihan dang kadutdot sa mga babayeg lalake. Pasayloon ko ikaw kay wala pay nakatudlo kanimo.

Si Rosa wala una mutingog. Wala pa mauga ang iyang mga luha.

--- ¿Hain na man ang bata? --- si Diego mingpadayon --- ¿ngano nga wala mo ako sultihi kaniadto nga daan?

--- Patay na si Inday. Wala ko ikaw sultihi kaniadto kay talawan ako. Wala akoy kaisug sa pagtaho kanimo bisan katungdanan ko unta. Pasayloa intawon ako...¿Pasayloon ba ako nimo?

--- Daan ko na ikawng gipasaylo. ¿Kinsa man kining hulagway nga ania sa talad? ¿Mao ba kini ang larawan sa nagabuling sa imong kadungganan nga ugma atong hugasan sa atubangan sa usa ka tinugyanan ni Bathala?

--- Mao, mao kana si Ernesto. ¿Mahimo ba nga imo usab siyang pasayloon tungud kanako?

Gitubag siya ni Diego ug mga halok. Pagkaugma, sa katedral sa Sugbo ghiusa ang palad ni Diego de la Mañana ug Rosa Almanzar.

Miabut na ug duha ka tuig ang pagpuyo ni Diego ug Rosa sa daw hinugpit nga kalipay. Sulod ning panahong nagapuyo sila sa Manila sanglit si Diego nahimong kawani sa usa ka balay sa patigayon, katawa didto, hudyaka dinhi, talidhay dinha, kana mao ang kahimtang sa ilang kinabuhi, mga maya ug bulahan. Sa usa ka adlaw, usa nila ka higala mudapit sa usa ka paniudto sa TOM DIXIE KITCHEN. Sa laing adlaw lain na usab nga higala mudapit kanila sa usa ka pabugnaw sa Loma. Madomingo sa buntag magapahayahay sa usa ka awto, puno sa

kahigalaan, padulong sa Kalookan kun sa Pagsanghan ug usahay sa mga dapit nga matahum sa Rizal ug La Laguna. Inigkahapon, mga maya uyamut, managpanon sa Luneta kun maglingawlingaw ba hinoon sa mga kahibulongan sa Botanical Garden. ¡Ah, wala nay kinabuhi nga mga malipayon kay sa ila! ¡Mga bulahan!

Apan ang kalipay dili gayud magadayon. Dili mahimo nga ang usa ka alibangbang magakanunayg supsop sa dugos sa usa ka bulak. Dili mahimo nga ang usa ka aninipot magasul-ob sa iyang kahayag sa sa tanang higayon. Sa tagsa ka pagsalop sa adlaw kana magadala gayud ug kasubanan aron bation sa usa ka tawo. Sa tagsa ka pagpiyoos sa mga bulak kana magdala gayug ug mga bakho sa kalag. Kay ang kinabuhi nahisama sa usa ka basahon nga gibahin sa mga dahon ug nga walay duha ka nga nahisama ang mga nahisulat kaniya.

Usa ka gabii niana, si Diego ug si Rosa nagpabugnaw sa Gas Kitchen human sila mananaw sa mga matahum nga lilas sa Lyric. Nagalingkod sila duol sa usa ka haligi nga ginabitayan mga pinintal sa Hapon. Mga malipayon uyamut, walay mga kunot ang mga nawong kaha nahamuot kaayo sa mga tistis ni Ben Turpin ug ni Harry Sweet nga maoy gipasundayag niadtong gabhiona.

--- Mangil-ad uroy ang damgo ko kaganihang udto da --- mapinaraygon kaayo, misulti si Rosa.

--- Ngano, ¿unsa man ang imong damgo? --- nangotana si Diego.

--- Usa kono ka banog ming sakdop sa usa ka piso ug sa diha nga natangag na kini niya, usa ka ananangkil ming agaw sa piso. Ang banog nga daw mahuyang kay sa ananangkil, wala makaantus sa away, ming padaog ug nahulog ang piso. Apan sa daku kong kakuyaw, ang piso nahulog sa imong ulo diin ikaw nahaatol nga nagalakaw sa dalan. Ug sa pagsakdop sa ananangkil, naigo ang imo ulo ug ... ¡Hisus!.. Sa hilabihan kong kakuyaw, nahigmata ako,

Apan wala pa gani matapus ang katapusang pulong ni Rosa, usa ka tawong makilas kaayo mingsulod sa pabugnawan. Ang iyang panglihoklihod niadtong higayona, malisod kaayong sabton. Daw usa ka ulipon nga bag-o pa lamang gayud nga nahagula sa balay sa iyang agalon, gawas ug wala nay kabilinggan. Sa pagsulod gayud niya sa pabugnawan, giliraw dayon niya ang iyang mga mata sa tanang dapit sa balay ingon hinoon sa usa ka dumoduong nga nagapakisayud sa kahimtang sa usa ka lungsod nga bag-o pa niyang hingtumban. Apan taudtaud, minglingkod sa usa ka dapit nga nahaatbang sa usa ka samin ug sa pagduol sa magsisilbi kaniya, iyang gisinggitan --- “sandwich ug soda”

May lima una ka gutlong kahilom. Taudtaud nabati ang kagilkil sa mga saro ug “cubiertos”, ang singgit sa mga babaye ug ang lapiki sa mga kumo. Ang kahibulongan nga tawo, sa wala lamay sinugdan, ming una pagsukmag sa apapangig ni Diego nga nagahungit sa iyang baba sa usa ka matam-is nga mamon. Ug mao nga nahimo dayon ang away, usa ka sinumbagay nga makalilisang kaayo. Silang duha pulos nakadawat ug mga bun-og.

Si Rosa, sa pagsugod sa away nahasibug ug inay mutabang unta, nahatiurok hinoon sa iyang gibarugan. Apan, wala dangti ug dugay, ug sama sa usa nga gibiyaan sa bana sa daghan uyamut nga mga tuig nga walay panagkita, misinggit --- Ernesto!.... ¡Ernesto!....

Ang mga tawo nga diha sa duol, sa pagtan-aw nga nadaku na kaayo ang away, mingulang sa duha ka mga bag-ong tinonan ni Churchill ug mao nga, sa pagsinggit ni Rosa sa ngalan nga “Ernesto”, kini minglanog na kaayo sa mga dalunggan sa mga tawo. Kadto diayng bag-ong mingsulod mao si Ernesto --- Ernesto Gallegos --- ang lalake nga gihisgutan ta niining sugilanon nga maoy unang mingpupo sa kadungganan ni Rosa. Apan ¿unsay hinungdan sa panagaway ni Diego ug ni Ernesto? ¿Nahagugma pa ba si Ernesto kaniya? Hibaloan da usab. Dugay na niyang gibiyaan si Rosa, may unom na ka tuig nga hingkod. Wala na gani sila maghinibaw anay. Si Rosa usab naminyo kang Diego may duha na ka tuig. ¿Unsa pay katungud ni Ernesto kang Rosa? ¿Nagakaila ba si Diego ug si Ernesto? Apan samtang nagahunahuna kita niini, si Diego ug si Ernesto nagalalis, usa ka binabang pagpadayon sa away.

--- ¡Ingrato!.....¡Ingrato!..... --- nagkanayon si Ernesto --- ang imong gibuhay kanako maoy usa ka pagbuno sa maayong panaghigala, usa ka panamastamas sa imong utang ikabuton!.....

--- Dili.....

--- Usa ka buhat angay lamang sa mga luog sa Amerika. Tungud kanako nahimo ikawng bulahan, tungud kanako nakabut mo ang usa ka katungdanan nga tingali dili gani angay kanimo. Ug human ikaw malipay nagabuhay ikawng sala aron akong bayran sa bilangoan. ¿Unsa ang gibuhay mo kanako aron ko antuson ang upat ka tuig ug tulo ka bulan sa bilangoan?

--- Apan.....

--- Unsa ang gibuhay.... --- ug kini wala na matiwag kay nangabut ang pila ka higala ug gibulag ang duruha.

Sa pag abut ni Diego ug ni Rosa sa ilang balay nangatulog na ang tanan ug ang kahilom mao lamay mingsugat kanila. ¡Nangaamang na ang mga tabiang kasingkasing nga kaganina pa lamang magawit sa kalipay!

Sama niadtong halandumong gabii sa ilang kaagi, ang pagpadayag ni Rosa sa iyang tinagoan kang Diego, mao usab ang nahitabo karon sa balay ni Diego dela Mañana. Kinahanglan nga ang sinugdan niadtong hitabo kasayran nilang duha. Si Rosa wala magpanghibalo kong nanagkaila ba si Diego ug si Ernesto; hinoon may usa ka higayon nga si Diego mingingon kaniya nga wala. Apan ¿ngano kadtong mga sulti ni Ernesto? ¿Unsay gipasabut niya niadtong mga pulong nga nanaghimaraut kang Diego nga ingon gayud ug mga pasumbingay sa karaang pagdumot? Nagaduhaduha gayud sa iyang hunahuna. ¿Apan dili ba kaha kadto tungud kaniya? ¿Dili na kaha siya ang sinugdan niadtong tanan? ¡Pagkamakalilibog! ¿Unsay sala nga gibuhay ni Diego kang Ernesto? Kong ang utok ni Rosa sama pa niadtong mga walay sulod, tingali ug libog na unta.

Si Diego lahi kang Rosa niadtong higayona, daw wala siyay gihunahuna, walay gibuhay ang iyang utok. Mahilum daw natulog. Sa nadugay na si Rosa mingparayeg kaniya, mingparayeg sa iyang dughan.

--- Diego, nagkanayon --- wala ako makasabut niadtong makauulawng hitabo. Kadautan

karong higayona.

Gihagkan niya si Rosa ug gisultihan --- Kong mahuyang kamong mga babaye, labi pang mahuyang kaming mga lalake. Dili sa kusog kun sa lawas. Sa mga butang nga magpailalum sa kinabuhi, niadtong mga kaagi nga ang kalag ug ang kasingkasing maoy muhambin, ang lalake kulang sa kaisug sa pagpahayag kanila. Apan may panahon gayud nga ang mga libgos mamuklad sa yuta, ang mga umang manggula sa ilang mga bayan ug ang mga gangis managawit sa kakahuyan human ang napulo ug pito ka tuig nga puyo sa ilalum sa kadarohan. Ang panahon usab aron ko ikaw sultihan sa katapusang tinagoan sa akong kinabuhi, ming-abut na. Kong kagahapon, ikaw, mapainubsanon, nagapasundayag sa usa ka kaagi nga buling sa lapuk sa kaulawan, karon usab ako nang panahon ang pagtug-an kanimo sa ngatanan. Ayaw lang kahibulong. Sa basahon nga pagasulatan sa kaagi sa tawo, aduna gayuy mga dahon nga mabulit sa maitum ata sa kaulawan, mga buling sa kaagi, nga sa mga takna sa labihang pakigbugno sa kinabuhi, magpisik ang mga malinis nga tudling sa mga dagkung hitabo sa kinabuhi.

Minghunong una siya sa makadiyot uban ang pagtapion sa iyang mga kamut sa dughan sa iyang asawa aron pagpaminaw kong unsay mga gisugilon sa kasingkasing. Si Rosa wala magatingog ingon ug wala makabati sa mga pulong ni Diego.

--- Si Ernesto akong higala, akong karaang higala --- mingpadayon ang sadan nga bana --- sa panahon pa sa pagtoon ako siyang katipon sa tulonghaan sa San Juan de Letran. Sandurot kami kaayo; kong unsa ang iyang hikan-an ako usab nga hitilawan, iya usab nga hikan an. Sa pagtapus namog toon sa kolehiyo, mingpadayon siya sa Escuela de Derecho. Ug ako mingpauli sa amo, sa Sataan, aron pagtabang sa akong mga ginikanan sa pagbuhat sa yuta. Sukad niadto wala na kami magkita hangtud sa tuig 1919, dinhi sa Manila. Nangita akog buhat niadtong tuiga kay wala ako makasabut sa yuta. Si Ernesto daan nang kawani sa tindahan ni Brias Roxas sa Escolta ug matud pa niya iya na lamang kadtong gisagop nga pangitaa kay, tungud sa kadaghan na sa bag-ong mga manlalaban, gilangaw na lamang ang iyang kadangpanan. Sa maong balay sa patigayon iya akong gipasulod sanglit siya daku man ug katungdanan didto. Tulo ka bulan ang among panagkatipon sa buhatan ug kami mga malipayon kaayo sanglit karaang mga managhigala. Apan aduna laging panahon nga, bisan dili unta tuyoon, ang palad sa tawo musimang sa laing dalan aron kini lamang mahimong alaut. Ang tawo ugod dili hingpit sama sa manulonda. Kinahanglan nga siya masayop kay ang pagpakasayop maoy usa ka buhat nga sulondon ug malisod nga likayan. Si Ernesto may magtipigsahon (tenedor de lebro) sa tindahan ug ako maoy kawani nga labing duol kaniya ug usahay gani mutabang sa iyang mga bulohaton. Usa ka adlaw niana, usa ka dakung magyuyuta sa Tarlak mingbayad sa iyang utang nga bilig usa ka libo ka pisos. Ang pangulo sa buhatan nga maoy unang mingdawat sa “cheque” nagatugyan sa magtipigsahon sa pag-ilis sa maong “cheque” sa banko aron unya ihusay sa basahon. Naatol nga wala kaayo alingaha ni Ernesto ang “cheque” ug aron paghatag ug kasayon sa buhat, akoy mingadto sa bangko aron pagpailis. Apan sa dihang hiilisan na ang “cheque”, ang akong kamot migahi na kaayo aron unta buhian ko ang salaping ighahatag sa magtitipig (cajero), ¡Pagkakusog sa akong hunahuna! ¡Pagkahinanali sa akong gibuhat! Ang salapi akong gitipigan ug sa wala pa matapus ang bulan migula ako sa balay sa patigayon ug milangyaw dihadiha sa Sugbo. Si Ernesto, ang nahibilin sa buhatan, maoy gidat-ugan sa sala ug, kay walay matarong nga hokum dinhi sa yuta, ang alaut nabilanggog upat ka tuig ug tulo ka bulan.

Mihunong na usab siya pagsulti dinhi. Iyang nabati nga si Rosa nangagho ug sa paghikap

niya sa dughan, nahaulpot ang iyang kamot, nadala sa pinitik sa kasingkasing ni Rosa.

--- ¡Makasasala ako! Makasasala ako! ¡Bulingon usab ang akong agi! --- nagkanayon siya --- Kong kagahapon gidigo sa buling ang imong kaagi ni Ernesto, kagahapon usab, gibulingan ko ang iyang kaagi sa wala lamang tuyoa nga kadto maoy usa ka balus sa iyang gibuhat kanimo. Apan kadtong buling sa kaagi, ako usab kay dili gayud malilong. Si Ernesto walay sala gawas sa iyang gibuhat kanimo. Ang buling nakita lamang sa iyang agtang. Apan ang buling nga akong naangkon, misuhotsuhot sa akong kaugatan ug labi akong dakung makasasala sa atubangan ni Bathala ug sa tawo.

--- Igo na Diego --- gisanta siya sa paraygong asawa --- igo na ang tanan, ug ugma, ugma dayon, hugasan ta na ang nanghibiling malinis sa atong kaagi sa tubig nga matin-aw sa alampoanan ni Bathala. Kadtong duna pay panahon sa paglinis sa ilang mga kinabuhi kinahanglan maninguha sa pagbag-o sa mga palid sa bashon sa kaagi aron kadtong manghisulat kanila mga kinulit na sa mga titik nga bulawan sa kalinis.

Unya may kahilom. Taudtaud, usa ka hilak sa usa ka bata nabati sukad sa sulod nga lawak. Nagkuyog sila pagduol sa unang bunga sa ilang gugma ug nanangdungan sila paghalok sa unang hatag sa langit kanila.

--- Bathala --- mituwaw si Diego --- ayaw itugot nga ang mga bag-ong tubo maduhig sa mga buling sa kaagi. Kong kaming sumasalop nang mga binuhat nabulit sa lapok sa dautang kapalaran aron sa among kasaysayan igapatik ang MGA BULING SA KAAGI, itugot nga kami na lamang ang magahambin sa kagulanan. Kanang nagsubang pang panon, sa katawhan, mga umaabut nga magtutukod sa usa ka nasud nga gawas ug bulahan, sa imong bililhon nga ngalan, linisa ang ilang mga kinabuhi aron ang ilang mga kaagi dili taptan sa mga buling nga amo nang gisagop aron sa ilang kaluwasan.

Sa pagkaugma, ang bapor Viscaya migikan padulong sa Iloilo dala kaniya si Ernesto Gallegos ang gawas nang binilanggo sa bilibid sa Manila. Ang MGA BULING SA KAAGI hikalimtan sa katawhan, apan, sama sa usa ka dakung ulat, magapabiling walay pagkapanas sa agtang sa mga tawong hingtungdan.